

Denise de Ridder, hoogleraar psychologie Universiteit Utrecht (d.t.d.deridder@uu.nl)

Uit de jaarverslagen van het RIVM blijkt dat de vaccinatiegraad in Nederland met name onder jonge kinderen dalende is (soms wel tot 90%, onder de kritieke grens van 95%). Dit heeft negatieve consequenties voor de collectieve bescherming tegen ernstige infectieziekten met een grotere kans op uitbraak van bijvoorbeeld mazelen (zoals recent in Frankrijk waar de vaccinatiegraad <85% is).

Niet alleen de dalende vaccinatiegraad in Nederland baart zorgen, maar ook en vooral de groepen die het betreft en de redenen die ze daarbij aanvoeren. Tot niet zo lang geleden ging het vooral om een relatief kleine groep mensen in de *biblebelt* met een streng religieuze achtergrond die vaccinatie weigert om principiële redenen die voor hen persoonlijk gelden, maar als zodanig geen kanttekeningen zet bij het nut en de effectiviteit van vaccinatie. In de afgelopen jaren is daar een significante groep hoog opgeleide mensen bijgekomen die om heel andere redenen afziet van vaccinatie en zich sterk laten leiden door desinformatie op internet en discussies in sociale media. Mensen in deze *antivax* groep (waarvan onduidelijk is hoe groot die groep nu precies is en in welke mate ze anderen aan het twijfelen brengen over vaccinatie) zetten vraagtekens bij de effectiviteit van vaccinatie als zodanig en vooral bij de vermeende bijwerkingen ervan (zoals het hardnekkige maar onjuiste idee dat vaccinatie leidt tot een grotere kans op autisme). Pogingen om de discussie aan te gaan en hen te overtuigen met wetenschappelijke argumenten dat vaccinatie zinvol en vrijwel risicoloos is, lijken vruchteloos. Sterker nog, elke poging om mensen in deze groep van het tegendeel te overtuigen, vergroot hun wantrouwen in de overheid en de wetenschap. Deze reactie is het gevolg een cognitieve vertekening die bekend staat als het *Dunning-Kruger effect* waarmee bedoeld wordt dat juist mensen die weinig weten van een bepaalde kwestie denken dat ze intellectueel superieur zijn omdat ze de argumenten niet goed op waarde kunnen schatten en zo hun onzekerheid proberen weg te moffelen. (Het Dunning-Kruger effect is ook geconstateerd bij andere heikele kwesties waar de wetenschap het moet opnemen tegen mensen met sterke persoonlijke overtuigingen, zoals klimaatverandering).

Gezien de vruchteloze pogingen om tegenstanders van vaccinatie met argumenten te overtuigen van het tegendeel, is het begrijpelijk dat er steeds vaker gesproken wordt over de

mogelijkheid van het verplichten van vaccinatie of het weigeren van vaccinatie te bestraffen met (financiële) boetes. De vraag is echter of dit verstandig is. In landen waar vaccinatie verplicht is (bijvoorbeeld Italië) heeft het geleid tot sociale onrust en leidt de verplichting juist tot meer achterdocht (NRC, 31-7-2018). In Australië ('no jab, no play', waar de ouders van niet-ingeënte kinderen geen toegang krijgen tot het kinderdagverblijf of gekort worden op de kinderbijslag) lijkt de vaccinatiegraad groeiende door dit soort maatregelen, maar worden vraagtekens gezet bij de nadelen (zoals bijvoorbeeld dat kinderen uit achterstandsgezinnen niet langer gebruik kunnen maken van kinderopvang; NRC, 10-8-2018). Hoewel grondige evaluaties ontbreken, kunnen er dus kanttekeningen gezet worden bij verplichten van vaccinaties of bij het opleggen van boetes als mensen nalaten om hun kind te vaccineren – nog los van de vraag of het praktisch haalbaar is om dit intensief te controleren.

Een nog niet onderzocht maar veelbelovend alternatief is om de behoefte aan autonome keuze van mensen die vaccinatie in twijfel trekken te respecteren (en niet in discussie te gaan over de redenen die ze daarvoor aanvoeren), door een beroep te doen op empathie met andere kinderen die mogelijk slachtoffer worden van infectieziekten als gevolg van de dalende vaccinatiegraad. Empathie wordt vaak spontaan genoemd als reden door ouders die hun kinderen wel (vrijwillig) laten vaccineren: zo liet de Italiaanse volleyballer Ivan Zaytsev die zijn dochtertje liet inenten en daardoor 'een sociale shitstorm' van de anti-vax beweging over zich heen kreeg, weten dit te doen "voor het welzijn van de gemeenschap" (NRC 31-7-2018). Dit perspectief – autonoom kiezen voor het collectieve goed met een beroep op empathie - staat centraal in het multidisciplinaire onderzoeksnetwerk Prompted Rationality van de Universiteit Utrecht, Erasmus Universiteit Rotterdam en de Technische Universiteit Eindhoven (<https://promptedrationality.com>). In de context van dit netwerk wordt dit voorjaar samen met Volksgezondheid Utrecht een experiment gedaan waarin in de uitnodiging voor vaccinatie (op dit moment een brief die ouders oproept hun kind te laten vaccineren zonder nadere toelichting) een beroep wordt gedaan op hun bekommernis met andere kinderen met als doel om hen op het moment van kiezen te laten ervaren wat de mogelijke impact is van niet laten vaccineren. Deze invalshoek heeft gelijkenis met nudging maar houdt veel explicieter rekening met de behoefte aan vrije keuze die veel mensen hebben en biedt tevens het voordeel dat hun keuzecompetentie wordt 'geboost'.